

3052

Д. Шукуров.

Кыргыздын азбирки адабий ти-
линин тушундур молуу создигин тузуу
угуу инструкция.

ПАПКА ДЛЯ БУМАГ

СӨЗ БАШЫ

Бул инструкцияны түзгөндө улуу орус элинин түшүндүрмөлүү сөздүктөрүн түзүү тажрыйбасы, көбүнчө "Инструкция для составления "Словаря современного литературного языка" /в трех томах/" деген инструкция эске алынды, башка бир тууган элдердин /казак, азербайжан, украина ж.б./ түшүндүрмөлүү сөздүктөр түзүүдөгү үлгүлөрү пайдаланылды.

Инструкция филологиялык илимдердин кандидаты Ж.Шукуров тарабынан түзүлүп, Кыргыз ССР Илимдер Академиясынын академиги проф. К.К. Кудалин тарабынан редакторлонду.

М А З М У Н У

Сөз башы.
<u>Кирешме</u>
<u>Глава I.</u> Сөздүктүн көлөмү жана ага киргизилүүчү сөздөрдүн тендөө.
<u>Глава II.</u> Сөздүктүн структурасы /түзүлүшү/.
<u>Глава III.</u> Омонимдер.
<u>Глава IV.</u> Сөздөрдүн маанилик жана грамматикалык мүнөздөмөсү.
<u>Глава V.</u> Фразеология
<u>Глава VI.</u> Сөздүктөгү иллюстрация /мисалдар/.
<u>Глава VII.</u> Грамматикалык, маанилик, стилдик белгилер.
<u>Глава VIII.</u> Орфография жана фонетика
Сөздүк макаласынын үлгүсү.
Шарттуу кыскартуулардын тизмеси.

КИРИШМЕ

Марксизм-ленинизм илими тил жөнүндө мындай деп үйрөтөт: тил--коомдук кубулуш, ал адамдардын бири-бири менен байланышуу куралы; адамдын ойлогон оюн тил аркылуу гана билдирүүгө болот; тилдин өмүрү коомдун, элдин өмүрүнө эң тыгыз байланышта болуп турат; тилдин, жалпы алганда, туруктуу өкөнүнө карабастан, анын айрым бөлүктөрү, атап айтканда анын сөздүк составы, эң эле тез өрчүйт, анткени--ал /тилдин сөздүк составы/ өндүрүштөгү, коомдун турмушундагы өзгөрүштөрдү абдан тез сезип, ошого карата ар убакытта өзгөрүлүп турат.

Кыргыздын тили Октябрь революциясына чейин илимий жактан атайын изилденген эмес /айрым окумуштуулар гана, мис. В.В. Радлов ж.б., өздөрүнүн эмгектеринде кыргыз элинин тили жөнүндө айрым маалыматтарды көрсөтүү менен чектелген/.

Улуу Октябрь Социалисттик Революциясы гана кыргыздын адабий тилин калыптандырууга шарт түздү. Октябрь революциясынан кийин гана кыргыз тилинде газеталар, журналдар, китептер чыга баштады, мектептерде кыргыз балдары өз эне тилинде окууга мүмкүнчүлүк алды. Совет бийлиги кезинде кыргыз эли, Советтер Союзунун Коммунисттик партиясынын башчылыгы астында, экономиканы, илимди, техниканы, формасы улуттук, мазмуну социалисттик маданиятты өрчүтүү жагынан абдан зор ийгиликтерге ээ болду.

Улуу Октябрден кийинки жылдарда кыргыз элинин турмушунда болуп өткөн жана болуп жаткан чоң өзгөрүштөр анын тилинен көрүнбөй калган жок. Анткени--чарбанын, техниканын, ^{илимдин} токтоосуз өсүшү тилден анын сөздүк составын жаңы сөздөр менен--ошол экономиканы,

техниканы, илимди тейлөөгө зарыл болгон жаңы сөздөр менен— толуктоону талап кылат. Тил мындай учурда өзүнүн сөздүгүн жаңы сөздөр менен толуктоо менен бирге, өзүнүн грамматикалык түзүлүшүн өркүндөтөт.

Кыргыздын адабий тили, көбүнчө анын ~~сөздүк~~ сөздүк составы Совет бийлиги кезинде абдан байып, өнүгүп жатат.

Бул өнүгүш, бир жагынан, кыргыз тилинин өзүнүн ички ресурстарын пайдалануу эсебинен, экинчиден, улуу орус тилинин жагымдуу таасири аркылуу, ошол тилдин байлыктарынан пайдалануу аркылуу болуп жатат.

Советтик Кыргызстанда 1927-жылдан тартып эле сөздүк түзүү ишине зор көңүл бурулган болучу. Натыйжада бизде азыркы кезде бир канча котормолуу сөздүктөр бар. Алар: проф. К.К. Кдахиндин "Кыргызча-орусча сөздүгү" /көлөмү 57 басма табак, 25000 сөздөн турат, 1940 ж. Москвада басылган/, коллектив түзгөн "Орусча-кыргызча сөздүк" /көлөмү 94 басма табак, 40.000 сөздөн турат, 1944 ж. Москвада басылган/; коллектив түзүп, проф. К.К. Кдахин редакциялаган "Орусча-кыргызча сөздүк" /көлөмү 169 басма табак, 51.000 сөздөн турат, 1957 ж. Москвада басылган/, Д. Шукуров жана Ю. Яншансин мектептер үчүн түзгөн "Орусча-кыргызча сөздүк" /көлөмү 25 басма табак, 12 миң сөздөн турат, 1955 ж. Казанда басылган/. Булардан башка да бир кыйла терминологиялык сөздүктөр басылып чыкты.

Бул сөздүктөрдүн /котормолуу жана терминологиялык сөздүктөрдүн/ басылып чыгышы кыргыз элинин маданиятын